

Dr. EMIL MICU
Conferențiar la Academia de Inalte Studii Comerciale
și Industriale „Regele Mihai I” din Cluj-Brașov

MEMORANDUL

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1 9 4 4

Dr. EMIL MICU

Conferențiar la Academia de Inalte Studii Comerciale
și Industriale „Regele Mihai I” din Cluj-Brașov

MEMORANDUL

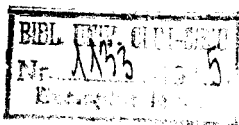
BCU Cluj / Central University Library Cluj

1 9 4 4

17308

Extras din Analele Academiei de Inalte Studii Comerciale și Industriale
„Regele Mihai I“ din Cluj-Brașov, vol. II, 1940—1943

BCU Cluj / Central University Library Cluj

MEMORANDUL*)

Se împlinesc anul acesta, în ziua de 25 Mai, cincizeci de ani, de când spre durerea întregului neam românesc și spre uimirea lumii civilizate din Apus, s'a dat verdictul de condamnare al justiției opresoare maghiare, al curții cu jurați din Cluj, care a condamnat pe memorandiști la pedepse variind între 2 luni și 5 ani temniță de stat.

În aceste momente de răscruce ale istoriei noastre, când hotarele țării se găesc sfărâmate, când milioane de Români ardeleni gem sub apăsarea lanțurilor robiei maghiare, în care i-a aruncat în mod unilateral și brutal dictatul de la Viena, când unitatea Ardealului sfâșiată își reclamă dreptatea sa istorică, ce nu va întârzia să vină, se cuvine, în semn de pios omagiu, să oficiem o slujbă de recunoscătoare și caldă aducere aminte, închinată memorandiștilor, acelor bravi Români, care au luptat și au pățimit bucurii pentru neamul și dreptatea Ardealului românesc.

Căci, „memorandul din anul memorial 1892, înseamnă luptă și jertfă. Lupta unui neam asuprit pentru drepturile sale sfinte și jertfa de bună voie din partea unor oameni vrednici, aleșii Neamului.

Memorandul înseamnă o etapă în lupta pentru desrobire.

Memorandul înseamnă revendicarea drepturilor noastre istorice.

Memorandul înseamnă un triumf al cauzei naționale“¹⁾.

Moment de sinteză istorică, de trăire intensă și de afirmare categorică a drepturilor Românilor ardeleni, geneza și antecedentele memorandului trebuiesc căutate în evoluția nefirească a istoriei Transilvaniei, în vitregia vremurilor trecute, care au transformat pe Românii liberi și stăpâni ai voevodatelor și cnezatelor ar-

*) Conferință, cu ocazia comemorării semi-centenarului procesului Memorandului (25 Mai 1944).

1. Ioan Baptist Boiu : Cu Memorandul la Viena. Amintiri, Sibiu 1932 pg. 3.

delene de altădată, în iobagi, excluzându-i din comunitatea celorlalte națiuni conlocuitoare din Transilvania, iar mai târziu, ca o încoronare nefastă a operei de exterminare la care am fost supuși, s'a urmărit pe toate căile posibile maghiarizarea noastră forțată.

În anul 1437, în urma răscoalei țărănești, s'a constituit în Transilvania faimoasa „Unio trium nationum“, coaliția oligarhică a nobililor Unguri, a Sașilor și a Secuilor, „o conspirațiune permanentă contra națiunii române“²⁾, una din cele mai mari nedreptăți din istoria Ardealului, care „a rămas temelia constituțională a acestei țări timp de patru secole“³⁾.

Prin această uniune s'a răpit drepturile politice ale Românilor ardeleni, inaugurându-se începutul unei epoci de asuprire și exterminare a elementului românesc.

Codicele lui Verböczy „Opus tripartitum“ din anul 1514 (tipărit la Viena în 1517) expunea teoria constituțională a „Sfintei Coroane“ stabilind că „esența statului o constituie libertatea nobilimei“, iar mulțimea populației neprivilegiate, nefiind considerată ca făcând parte din stat, rămâne o plebe mizerabilă și plătitoare, condamnată la „mera et perpetua servitute“.

Pe de altă parte, prin persecuțiile religioase ale regilor maghiari, începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, îndreptate contra Românilor ortodocși și continuate, cu aceeași perseverență, de principii calvini ai Transilvaniei de mai târziu, Românii, care aveau conștiința de a fi vechii stăpâni ai țării, fiind și cei mai numeroși, au fost eliminați din vieța publică și reduși la starea de „misera contribuens plebs“.

Această tendință de subjugare a poporului român a culminat în secolul al XVII-lea, când cele trei națiuni privilegiate, prin faimoasele legi „Aprobatae și Compilatae“, au declarat națiunea română ca națiune tolerată, iar religia ortodoxă a Românilor au considerat-o deasemenea tot numai tolerată.

Cu toate aceste prigoniri, Românii nu și-au pierdut conștiința națională și conștiința drepturilor strămoșești, luptând în mod permanent pentru recâștigarea lor.

Această luptă s'a manifestat cu mai multă tenacitate după ce Transilvania a ajuns sub stăpânirea Habsburgilor, deoarece poporul român, în această epocă, spera, că dinastia habsburgică va introduce reforme prin care să i se mai ușureze soarta.

2. G. Barițiu : Părți alese din Istoria Transilvaniei. Sibiu 1889 vol. I pg. 605.

3. I. Lupaș : Istoria Românilor. București 1937 pg. 109.

Pe timpul lui Leopold I României, au alergat la tron, reclamând să li se restituie drepturile răpite.

Pe timpul Mariei Terezia, României, prin reprezentantul lor, Inocențiu Micu, s'au adresat la 1744 dietei ardelene, cerând egala îndreptățire și „înarticularea națiunii române ca a patra națiune politică între celelalte națiuni recepte ale țării“.

Dar toate încercările poporului român, de a-și creea o soartă mai bună, au fost zadarnice, iar efectul decretelor, rescriptelor și rezoluțiunilor împărătești, care ar fi putut aduce o oarecare îmbunătățire vieții Românilor, a fost paralizat prin uneltirile celor dela putere.

Datorită regimului oligarhic exclusivist al celor „trei națiuni“, starea Românilor din Ardeal a fost transformată «*într'o sclavie de nesuportat, iar stăpânirea privilegiaților, într'o tiranie fără simț de răspundere*»⁴).

„Țăranii erau siliți, chiar și prin ordonanța din 1769, care totuși îmbunătățise situația populației supuse, să presteze domnilor de pământ săptămânal *patru zile de lucru cu mâna și trei zile de lucru cu vitele*. În afară de acestea, țăranii trebuiau să plătească și impozitele și pe deasupra, să mai întreție și pe funcționarii cârmuirii din părțile lor, ale căror *prevaricațiuni și malversațiuni*, mai ales ale perceptorilor, le simțeau destul de des”⁵).

Insuși Iosif al II-lea a rămas profund impresionat de această situație nenorocită pe care a găsit-o în Transilvania, Banat și ținuturile învecinate de lângă Tisa, în anul 1773 când a vizitat aceste regiuni.

„Imi fac o datorie de conștiință“ scria el într'un raport adresat Consiliului de Stat și Împărătesei Maria Terezia, mama sa, să arăt „că țara aceasta, Transilvania, este de sigur bună și frumoasă, însă are nevoie de un ajutor imediat, de o reformă radicală, căci nici îmbunătățiri și nici jumătăți de măsuri nu ajung, mentalitățile fiind deja așa de stricate. Straturile conducătoare sunt stăpânite de un spirit de neîncredere, suspiciune și intrigă. Toți caută numai să-și păstreze privilegiile, să nu fie stânjeniți în încasarea veniturilor și să poată face ce vor cu supușii lor“. Îndeosebi „nobilimea maghiară nu se ferește de nimic mai mult în lume, decât de ceea ce i-ar putea micșora veniturile sau restrânge

4. C. Sassu: României și Ungurii. București 1940 pg. 107.

5) C. Sassu: o. c. pg. 116.

dreptul pe care și-l extinde, cu dreptate sau cu nedreptate, așa de departe cât poate, numai ca să poată exploata cât mai mult țărani supuși“.

„Iobagul este un sclav al domnului său, n'are niciun mijloc de susținere; trebuie să slujească mult sau puțin, după bunul plac al stăpânului său, cum și unde vrea acesta“.

În această atmosferă de totală asuprire, referindu-se la soarta Românilor, Iosif al II-lea o descrie în următorii termeni: «acești săraci supuși români, care sunt, fără îndoială, cei mai veci și numeroși locuitori ai Transilvaniei, sunt chinuți și împovărați cu nedreptăți de toată lumea, fie Unguri, fie Sași, așa de mult, că într'adevăr, soarta lor, când o cunoști, este foarte de compătimit și nu este decât de mirat că se mai găsesc atâția din acești oameni și că n'au fugit cu toții. Nu mă mir că pământurile lor sunt prost lucrate, căci nici n'ar putea fi altfel, dacă nu sunt siguri de posesiunea lor dela o zi la alta, putând și trebuind să fie zilnic și poate în fiecare ceas la munca stăpânului lor; cum ar putea, în asemenea împrejurări, să se ocupe și să se silească pentru locurile lor? Națiunea, de altfel, are spirit, iar nestatornicia ei provine de sigur numai din cauza minorității sale; pentru că, în caz de nevoie, când situația devine prea din cale afară de insuportabilă, să aibă puțința de a fugi ușor în altă țară“⁶⁾.

În asemenea împrejurări desnădăjduite, a izbucnit răscoala lui Horia din anul 1784, care era condusă de marele principiu al liberării neamului românesc de sub jugul secular și de ideea independenței lui naționale, sub sceptrul împărătesc. Dar dreptatea Românilor a fost sfărâmată pe roată.

În anul 1791 Români, sub conducerea episcopilor Ioan Bob și Gherasim Adamovici, au adresat împăratului Leopold II memoriul „Supplex Libellus Valachorum“, prin care cereau ca națiunii române „să i se redea locul ce l-a avut până la 1437 între națiunile recepte ale țării“, dar și această încercare, ca și aceea din anul 1834, când Români au reînviat cererile lor sub episcopii Ioan Lemenyi și Vasile Moga, au rămas fără rezultat, dieta feudală opunându-se la orice schimbare în favoarea Românilor.

Toate aceste manifestări de voință ale Românilor ardeleni, de a recâștiga drepturile lor răpitate, dovedesc că poporul român nu și-a pierdut niciodată conștiința drepturilor sale, de care a fost

6) După C. Sassu: o. c. pg. 118—120.

despoiat, cerând, când dela straturile și ordinele țării, când dela suveran, ca să fie primit în sistema politică a țării, ca națiune egal îndreptățită.

Nedreptățile și abuzurile comise împotriva Românilor ardeleni, au determinat pe Stefan Ludwig Roth, un pastor al Sașilor transilvăneni, să atragă, în anul 1842, atenția nobilimei maghiare, în felul următor:

„Este necesar să se dea Românilor, *hrana dreptății și băutura răcoritoare a unui tratament uman*, să li se respecte demnitatea omenească și să li se cinstească credința creștină, să li se dea *putința unui trai neatârnat și mijloace de educație*, încheind profetic cu următoarele cuvinte: *luați seama ce faceți și nu aruncați cu îndrăsneală criminală jăratic în paie. Voi semănați vânt și veți culege furtună*“.

Adunarea generală națională a Românilor din Transilvania, ținută pe Câmpia Libertății, în ziua de 3/15 Mai 1848, „pe temeiul principiilor libertății, egalității și frățietății“, a proclamat independența națională a Românilor, cerând ca „la organizarea interioară a țării, voința poporului român, care formează majoritatea precumpănitoare a țării, să fie ascultată și respectată ca a unei individualități de sine stătătoare naționale“.

Față de drepturile legitime ale poporului român, Ungurii, prin Kossuth, concepeau libertatea Românilor, printr'o formulă bizară, specifică mentalității neamului lor: „Libertatea voastră — spunea Kossuth — este spânzurătoarea, drepturile voastre de egalitate, înseamnă că popoarele care împart teritoriul cu Ungurii, vor trebui să fie absorbite de elementul maghiar“.

Realizarea dualismului austro-maghiar în 1867, acordând Ungurilor o situație constituțională privilegiată, a însemnat pentru Români din Transilvania începutul unei noi epoci de asupra. Acțiunea de maghiarizare devenind la Budapesta dogmă de guvernământ, s'a urmărit maghiarizarea noastră forțată prin toate mijloacele, prin armată, prin administrație, prin școală, prin biserică, prin justiție și prin mijloace economice.

Luptele pe care Români ardeleni au fost siliți să le poarte în această epocă (1867—1914) pentru apărarea ființei lor naționale, au fost «de un dramatism emoționant și nu odată ele au atras atenția și au stârnit emoția opiniei publice occidentale»⁶).

6. Zenovie Păclișanu: *Politica minoritară a guvernelor ungurești (1767—1914)* București 1943 pg. 39.

Datorită dualismului, Ungurii, cărora Viena le lăsa toată libertatea de acțiune, s'au silit să creeze «prin toate mijloacele posibile statul național maghiar»⁷⁾.

În anul 1868 s'a dat minorităților din Ungaria «Legea pentru egala îndreptățire a națiunilor» (legea 44 din 1868). Dar această lege, după cum constată d. Zenovie Pâclișanu, nu era „făcută pentru egala îndreptățire a naționalităților, ci pentru egala neîndreptățire a aceloră, sau mai bine zis, pentru egala desființare a lor „căci“ legea începe cu declarația că în Ungaria există o singură națiune, una și indivizibilă, națiunea maghiară și toți cetățenii, indiferent de neamul căruia îi aparțin, sunt membrii acestei națiuni maghiare *una și indivizibilă*»⁸⁾.

Această lege, pe care Ungurii au prezentat-o și o prezintă și azi, ca pe una din cele mai liberale legi din lume acordată vreodată minorităților, cuprindea un liberalism numai aparent. Îngăduind principial întrebuițarea limbilor minoritare în administrație, justiție și învățământ, dar, «numai în măsura necesară unității țării și după necesitățile administrative»⁹⁾ și lăsând autorităților maghiare posibilitatea de a hotări în fiecare caz în parte întrebuițarea „după putință“ a limbilor nemaghiare, înseamnă în fapt înlăturarea completă din viața publică a celorlalte naționalități conlocuitoare în statul maghiar și în special a Românilor, după cum s'a și întâmplat.

Dispozițiunile acestei legi, care într'o redusă măsură ar fi putut fi favorabile minorităților, nu s'au aplicat niciodată, fiind abrogate chiar dela început, de un număr considerabil de legi, ordonanțe și adrese secrete, isvorite din șovinismul spiritului maghiar, iar „guvernele maghiare au urmărit, susținute de o opinie publică entuziastă, cu o statornicie și cu o răbdare impresionantă, utilizând toate mijloacele pe care li le putea pune la dispoziție puterea de stat, maghiarizarea popoarelor nemaghiare ale Ungariei»¹⁰⁾.

Maghiarizarea fiind socotită ca o condițiune fundamentală pentru însăși existența statului ungar, «mijloacele de care se folosea politica ungurească pentru realizarea acestei vaste opere de maghiarizare erau — după cum le caracterizează d-l Zenovie Pâ-

7. I. Moga : Luttés des Roumains de Transylvanie 'pour l'émancipation nationale. Bucarest 1938 pg. 48

8. Zenovie Pâclișanu : o. c. pg. 15.

9. I. Moga : o. c. pg. 50.

10. Zenovie Pâclișanu : o. c. pg. 35.

clișanu în lucrarea sa amintită — de două categorii: *mijloace pozitive și mijloace negative*. Din categoria întâia făceau parte colonizările de maghiari în regiunile locuite de minorități, maghiarizarea numelor de localități și maghiarizarea numelor de familie, cucerirea centrelor culturale, economice și sociale din regiunile minoritare, introducerea forțată a limbii maghiare în toate școlile înființate și susținute de minorități, folosirea exclusivă a limbii maghiare la toate autoritățile administrative și judecătorești, înființarea unui mare număr de școli de toate gradele cu limba de predare maghiară în localitățile nemaghiare etc. Din categoria a doua făceau parte împiedecarea contactului cultural al minorităților cu statele naționale vecine, împiedecarea de a înființa institute culturale, închiderea și persecutarea celor înființate înainte de dualism, nesfârșitul număr de procese de presă și pentru agitație *contra ideii statului național maghiar* — au avut loc un mare număr de condamnări pentru agitație contra acestei idei, împiedecarea formării unei puternice clase de intelectuali minoritari prin neadmiterea lor în servicii publice etc.»¹¹).

«Astfel toată istoria Ungariei dela 1867 încoace este caracterizată de formidabilul conflict între cele două tendințe ireconciliabile: tendința elementului maghiar de a asimila și tendința Românilor... de a trăi ca Români... Invingerea unora înseamnă moartea celorlalți și de aceea lupta era dârză și în ea erau angajate toate forțele vitale și ale unora și ale altora»¹²).

În modul acesta, Românii ardeleni, care constituiau marea majoritate a locuitorilor din Transilvania și împotriva cărora lupta în primul rând politica de distrugere maghiară, s'au văzut alungați «din toate pozițiile legale ale vieții publice de stat»¹³) și amenințați în însăși ființa neamului lor.

Politica de cotropire maghiară se lovea însă de ferma rezistență a Românilor ardeleni.

Perfect conștienți de drepturile și aspirațiunile lor, Românii din Transilvania reprezentau, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea o puternică realitate națională, devenită și o forță unitară, în apărarea și afirmarea drepturilor lor legitime.

În anul 1881, când a avut loc organizarea partidului național român din statul ungar, s'a făcut „pasul însemnat și hotărîtor

11. Zenovie Păclișanu o. c. pg. 38.

12. Ibidem pg. 36.

13. Dr. Valeriu Branisce: Andrei Baron de Șaguna pg. 22.

spre întărirea forțelor naționale, spre unirea tuturor energiilor, spre închegarea rândurilor tuturor celor ce, în bună armonie și sub un singur steag au să lupte, cu arme legale, pentru binele și fericirea poporului român din statul ungar“¹⁴).

Cum legea electorală pentru Transilvania din 1874, bazată pe principiile legii feudale din 1791, fusese alcătuită cu scopul „de a scoate pe Români din constituțiune“, făcându-le imposibilă reprezentarea în viața publică parlamentară, Românii din Ardeal, pentru a-și putea apăra individualitatea națiunii lor, au adoptat politica de rezistență pasivă, „față de legislațiunea din Budapesta și de alegerile pentru aceea“¹⁵).

În fața politicii tendențioase maghiare, Românii din statul ungar, stabilind linia lor de conduită politică în conferințele naționale, au luptat cu o dârzenie impresionantă, utilizând toate căile legale până la complecta lor epuizare.

Totuși, politica de maghiarizare forțată a Românilor, căuta prin toate mijloacele să-și atingă scopurile urmărite, aruncând în temnițe, după o judecată sumară și în contradicție flagrantă cu însăși principiile legilor în vigoare, pe toți Românii care îndrăzneau să pomenească în scris, sau prin grai viu, despre drepturile istorice ale neamului nostru.

În asemenea împrejurări și ca o ultimă speranță de salvare, gândul celor care conduceau destinul neamului nostru din statul maghiar, în ultimele trei decenii ale veacului al XIX-lea, când aspirările deveniseră și mai covârșitoare, era normal să se îndrepte printr'un memoriu spre capul statului, ca supremă instanță de justiție, dela care se aștepta restabilirea dreptului și a dreptății.

De fapt, „ideea jalbelor și a memoriilor către suprema autoritate politică a monarhiei austriace, împăratul și „regele“ din Viena, este, putem zice, tot atât de veche ca luptele pentru emanciparea națională a Românilor din monarhia habsburgică. Unul dintre primele memorande celebre ale conducătorilor neamului românesc din Ardeal, a fost memoriul înaintat în 1735 împăratului Austriei Carol VI, de către marele mucenic al bisericei române din Ardeal și apostol al românismului, episcopul Inocențiu Micu (alias Klein), prin care cerea egala îndreptățire politică nu numai a „celeia mai numeroasă națiunii din Ardeal“, dar și a aceleia care,

14) Teodor V. Păcățian : Cartea de aur, vol. VII Sibiu 1913, pg. 3.

15) Teodor V. Păcățian : o. c. pg. 32.

„dă visteriei statului cele mai multe contribuțiuni“ și care are și ea „o mulțime de cetățeni (cives) cari nu sunt inferiori (Ungurilor), prin virtute, știință și iscusință, treburilor publice“¹⁶).

Un alt memoriu însemnat din acel veac, a fost cel adresat în anul 1737 tot împăratului Carol VI de conducătorii Românilor din Brașov și Țara Bârsei... prin care ei cereau complectă autonomie municipală și administrație proprie națională. Dintre memoriile de mai târziu amintim celebrul „Supplex Libellus Valachorum“ din anul 1791 și suplicele Românilor dela 1830 și 1842. Memoriile adresate în anul 1848 monarhului Austriei sunt numeroase. Dintre acestea amintim petiția prezentată la 25 Februarie 1848 de Andrei Șaguna, împăratului Francisc Iosif, la Olmütz, prin care se cerea „unirea tuturor Românilor în statul austriac ca o națiune independentă sub sceptrul Austriei“, împăratul devenind „mare duce al Românilor“.

Multe la număr au fost și petițiunile Românilor către împărat din era constituțională dintre anii 1860—1866.

O importanță deosebită a avut-o „memorandul“ redactat de G. Barițiu și tipărit în 1882 în mai multe limbi europene: română, maghiară, germană și franceză, compus din însărcinarea marelui conferințe naționale a Românilor din Ardeal și Ungaria din 1881, care se adresa publicului european.

Acest memorandum, adresat opiniei publice europene, pentru ca „durerile și dorurile sale (ale poporului român) să fie cunoscute de cercurile cele mai largi ale lumii întregi“¹⁷), deși s'a bucurat de o călduroasă primire din partea presei italiene, franceze și germane, n'a reușit să schimbe cu nimic soarta Românilor din statul ungar, căci, vocea lor „nu a aflat doritul și cuvenitul răsunset la factorul țării“¹⁸).

Cel din urmă, dar și cel mai important memoriu, a fost Memorandul din anul 1892 pe care conducătorii Românilor au hotărât să-l prezinte împăratului și „regelui“ Francisc Iosif I în conferința națională electorală din anul 1887, al cărui epilog a fost înscenarea celebrului proces, în care „nu va fi vorba de cei 28 de acuzați, ci va sta pe banca acuzaților întreg poporul românesc“, deoarece „prin darea în judecată a întreg comitetului

16) Aurel A. Mureșianu; Documente pentru istoria Memorandului. (În revista „Transilvania“ anul 60 Nr. 4—5. Aprilie—Mai 1929 pg. 340.

17) Teodor V. Păcățian: o. c. pg. 68.

18) Ibidem pg. 124.

central al partidului național al Românilor din Transilvania, Banat și Ungaria, a fost dată în judecată întreaga națiune română¹⁹⁾.

Cuprinsul, redactarea, înaintarea către tron și publicarea în mai multe limbi a acestui Memorand politic, având drept scop, informarea Coroanei asupra stării insuportabile a Românilor din statul maghiar și curmarea abuzurilor îndreptate împotriva Românilor, cerând restabilirea drepturilor lor legitime, au izvorât, după cum se exprimă memorandistul Dr. Gavril Tripon²⁰⁾, din hotărîrea poporului român²⁰⁾.

Convingerea Românilor în vremea aceea era, că suferințele neamului românesc din statul ungar, provocate de Unguri, erau cu totul necunoscute monarhului. Informarea Coroanei asupra adevăratei stări — a Rege male informato, ad melius informandum — printr'un memorand adresat direct împăratului, se impunea ca o necesitate logică de existență.

Încă din anul 1883, la câteva zile după dojana monarhului adresată celor doi conducători ai bisericilor române, la Seghedin, Aurel Mureșianu scria în semn de protest, următoarele :

«De sigur că majestatea Sa nu cunoaște durerile și suferințele noastre. Că n'a fost bine informat, se vede și din aceea că răspunsul face responsabili pe Mitropoliți pentru purtarea politică a Românilor...

Incheiem însă acest capitol dureros cu asigurarea nestrămutatei credințe ce o avem în bunăvoința și grația Majestății Sale și cu speranța fermă că va sosi și acea zi mult dorită când capul statului va afla adevărul despre purtarea Românilor din Transilvania și Țara Ungurească²¹⁾....

În ședințele comitetului central al partidului național român din 24 Septembrie 1884 și 16 Noembrie 1884, s'a pus în discuție problema alcătuirii unui memorand politic.

Începând cu anul 1884, aceasta idee, a alcătuirii unui memorandum politic, în care să se arate starea de asuprire a Românilor din statul ungar, adresat direct împăratului dela Viena, a fost o

19) Din adresa Comitetului central al partidului național al Românilor din Transilvania, Banat și Ungaria, trimisă avocaților în vederea constituirii apărării în procesul memorandului.

20) I. P. P.: Procesul Memorandului Românilor din Transilvania, Cluj 1932 pg. 196.

21. Gazeta Transilvaniei nr. 117 din 7/19 Octomvrie 1883.

preocupare care a frământat mintea conducătorilor destinului neamului românesc din statul ungar.

În interogatorul luat la instrucție, în ziua de 29 Mai 1893, la Tribunalul Reg. Cluj lui Iuliu Coroianu, redactorul textului de memorandum înaintat în anul 1892 la Viena, acesta mărturisea în acest sens: «Redactarea și înaintarea la Majestatea Sa a memorandumului nu a hotărît-o comitetul de 25, ci toate adunările partidului național ținute la Sibiu începând dela anul 1884, au dispus aceasta prin hotărâri unanime comitetelor lor permanente»²²⁾...

La începutul anului 1885, Aurel Mureșianu, directorul ziarului „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, a scris o serie de 12 articole sub titlul «Românii, tronul și opiniunea publică», prin care sublinia necesitatea înaintării unui memorandum către Coroană, popularizând pentru prima dată, această idee în toate straturile sociale ale neamului românesc din statul ungar.

Aceste articole, scrise de pana unui distins cărturar ardelean, care întruchipa în egală măsură însușirile de istoric cu cele de jurist, reprezintă o splendidă pagină din istoria atât de sbuciumată a luptelor noastre de emancipare națională.

În aceste articole, Aurel Mureșianu înfățișa icoana fidelă a stării Românilor din statul ungar, arătând că ea este cu totul necunoscută monarhului, care este rău informat. În ultimul articol, Aurel Mureșianu cere intervenția energetică a Românilor direct la Coroană, prin prezentarea unei mari petiții. «Să pășim pe această cale — scria el — cu toată rezoluțiunea unor cetățeni conștienți de a lor sfântă datorie către Tron și Patrie. *Să pregătim marea petițiune la Coroană*»²³⁾.

În a treia conferință națională, convocată la Sibiu în ziua de 7 Mai n. 1887, s'a hotărît în mod efectiv, prin punctul 4 al rezoluțiunii, primită în unanimitate de conferința partidului, redactarea unui memoriu care să fie înaintat printr'o deputațiune direct la Coroană și în care să se arate starea reală a Românilor, explicându-li-se atitudinea lor „în scopul de a putea fi apreciată, cum merită ea, dar nu cum o denunță contrarii”²⁴⁾.

Între anii 1887 și 1892, proiecte de memorandum au alcătuit între alții și I. Slavici, dar cei dela care se aștepta în primul rând

22. I. P. P. : o. c. pg. 144.

23. Gazeta Transilvaniei nr. 13 din 17/29 Ianuarie 1885.

24. Teodor V. Păcățian : o. c. pg. 346.

redactarea memorandumului, erau Aurel Mureșianu și Iuliu Coroianu.

Din corespondența lui G. Barițiu și Dr. Ioan Rațiu către Aurel Mureșianu, rezultă în mod categoric, că Aurel Mureșianu și Iuliu Coroianu fuseseră însărcinați, încă din anul 1887 să redacteze câte un proiect de memorandum²⁵).

Scrisoarea din 3 Iunie 1888 a lui Dr. Ioan Rațiu trimisă lui Aurel Mureșianu, cuprindea următoarele sugestii, în ce privește forma și fondul memorandumului ce urma să fie alcătuit: „Cred că nu vei lua în nume de rău dacă, referitor la cuprinsul aceluia îți voiu atrage atențiunea la câteva împrejurări, dela care mult depinde rezultatul favoritor al acestui memorial.

După părerea mea, trebuie să fie cât se poate de scurt, dar să cuprindă în sine toate gravaminele noastre, să fie în stil diplomatic, cu vorbe frumoase dar nu servile, să spună adevărul, să combată sistemul și regimul, dar nu pe națiunea maghiară; ici colea, unde nu s'ar putea evita combaterea elementului maghiar, să se restrângă atacul la aristocrați și privilegiați, căci aceștia sunt și au fost inimicii noștri neîmpăcați, pe când poporul lor și al Săcuilor au iobăgit deopotrivă cu noi“²⁶).

La 15 August 1888, proiectul de memorandum al lui Aurel Mureșianu era redactat de autor, iar proiectul lui Iuliu Coroianu „revăzut și cenzurat în mai multe ședințe ale Comitetului“²⁷) a fost prezentat conferinței generale a partidului național român, ținută la Sibiu, în ziua de 27 Octombrie 1890.

În această conferință, raportorul comisiunii de 30, Vincențiu Babeș, în discursul său a arătat că deși memorandumul „este compus, revăzut, transformat astfel, încât acum poate fi privit ca stabilit definitiv“, totuși, crede că nu e momentul oportun de a fi înaintat, căci — spunea el — «să nu mergem deci cu plânsori asupra lor la timp nepotrivit, ci să pregătim opiniunea publică într'un limbaj cruțător față de ei»²⁸).

Punctul de vedere al lui Vincențiu Babeș a fost acceptat de conferință, iar prin aliniatul patru al proiectului de rezoluțiune al comisiunii de 30, se „însărcinează acest comitet cu publicarea

25) Aurel A. Mureșianu: Documente pentru istoria Memorandumului. (In revista „Transilvania“ anul 60 nr. 4—5 Aprilie—Mai 1929, pg. 343—345).

26) Ibidem.

27) Teodor V. Păcățian: o. c. pg. 406.

28) Ibidem pg. 417.

unui memorial politic, care să cuprindă toate gravaminele poporului român, iar aducerea gravaminelor la cunoștința prea înaltului loc, să o facă când va fi de lipsă²⁹⁾.

În memorabila conferință generală a delegaților partidului național român, ținută la Sibiu în 20 Ianuarie n. 1892 și zilele următoare, s'a hotărît „*mergerea fără amânare* la monarhul cu un memorandum, în care să se cuprindă plângerile Românilor din statul ungar față de situația politică ce li s'a creiat³⁰⁾).

Acestei conferințe i s'au prezentat cele două proiecte de memorandum, alcătuite de Aurel Mureșianu și Iuliu Coroianu.

O parte a delegaților partidului național, printre care era și Aurel Mureșianu, în frunte cu Alexandru Mocsonyi „nu ținea de potrivit momentul pentru săvârșirea acestui pas de mare însemnătate (înaintarea imediată a memorandumului) și cerea ca mergerea cu memorandumul la Viena să fie rezervată altor zile mai prielnice³¹⁾. Urmând acestei convingeri, Aurel Mureșianu s'a retras din comitetul partidului național. El cerea ca în prealabil să se pregătească atmosfera dela Curte în favoarea Românilor, pentru primirea deputațiunii ce avea să ducă Memorandumul la Viena, fiind convins, că în anul 1892, când se făceau pregătiri pentru serbarea jubileului de 25 ani al monarhului, ca rege al Ungariei, Memorandumul nu-și va atinge marele scop urmărit.

„A fost acceptată însă părerea celor ce erau pentru mergerea fără amânare cu Memorandumul la Viena³²⁾... , părere susținută cu mult entuziasm de Eugen Brote.

Memorandumul redactat de Iuliu Coroianu, cu unele modificări ulterioare, potrivit hotărîrii luate, urma să fie înaintat la Viena.

Apelul lansat de comitetul electoral central al partidului național român din Transilvania și Ungaria, în vederea alcătuirii acestei delegațiuni, a fost primit cu mare entuziasm de Români.

Aproape 300 de Români din diferitele comitate ale Transilvaniei și Ungariei, reprezentând toate clasele sociale, au răspuns acestei chemări.

Comitetul a stabilit ziua de 28 Mai n. 1892, ca zi de întrunire la Viena

29) Ibidem pg. 418.

30) Ibidem pg. 489.

31) Ibidem pg. 498.

32) Ibidem pg. 498.

La această dată, delegații erau toți prezenți în Viena, astfel că în seara acelei zile s'au putut întruni la cină comună în casina „Elterlein“, de față fiind aproape toți membri comitetului electoral în frunte cu președintele Dr. Ioan Rațiu, Dr. Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu.

Cum poliția maghiară suspecta orice mișcare a Românilor, a trebuit o deosebită prudență pentru ca memorandumul să poată ajunge la Viena. Dr. Ioan Rațiu, președintele comitetului, a încredințat această delicată misiune tânărului inginer Olimpiu Boiu, din Sibiu.

Iată cum descrie d-l Olimpiu Boiu această călătorie :

„Rațiu m'a cunoscut prin fiicele lui, care locuiau la inginerul Onoriu Tilea, care îi era ginere. Acordându-mi o stăruitoare încredere, mi-a vorbit de Memorand și de necesitatea ca acest act important pentru acțiunea politică a Românilor din Ungaria să fie dus în secret de cineva la Viena, fiindcă se aștepta ca delegații oficiali în drumul lor spre capitala austriacă să fie percheziționați și arestați de poliția maghiară. Astfel Rațiu mi-a încredințat mie această sarcină.

Comitetul plecase cu vreo zece zile înainte la Viena să pregătească audiența la Împăratul. Memorandumul însă nu era încă tipărit. Depeși, după depeși, soseau din capitala austriacă pentru urgیتarea trimiterii Memorandumului. Intre timp tipărirea s'a terminat și exemplarul original al Memorandumului legat într'o formă luxoasă, îmi fu încredințat mie. M'am travestit în muncitor, cu o raniță în spate și o valiză veche în care era bine împachetat Memorandumul și am plecat spre Viena. Din depeșile sosite la Sibiu, poliția aflase că actul căutat nu sosise încă în capitala monarhiei și trenurile erau înșesate de agenți care căutau să prindă pe cel ce ducea Memorandumul. Nimeni însă n'a bănuit că individul căutat putea fi muncitorul cu valiza rea pe care n'o pierdea din ochi.

Am sosit la Viena în preziua audienței. Comitetul și toți delegații, adunați — pe cât mi se pare la hotel Matschaker-Hof — așteptau desfigurați de groază că a doua zi nu vor avea ce să prezinte în audiență la Împărat. Când am intrat în sală, doar atât am apucat să spun : „L-am adus“... și o explozie de bucurie a cutremurat sala. Am trecut din brațe în brațe și m'am pierdut printre ceilalți studenți care erau acolo. Devenisem iar un anonim.

Rațiu a păstrat cel mai sever secret asupra identității mele, pentru a nu mă expune la urmărirea poliției maghiare. Totuși s'a aflat cine sunt. Nu mai aveam ce căuta în Ungaria" ³³).

Colonia și tinerimea universitară română din Viena, convocată de Eugen Brode, care sosise în capitala imperiului încă pe la mijlocul lunii Mai 1892, a alcătuit echipe primind pe membrii delegației și îngrijindu-se de încartiruirea lor. O vie activitate a desfășurat Aurel C. Popovici.

La Viena, partidul social-creștin a arătat Românilor o deosebită simpatie.

Dr. Carol Lueger, șeful acestui partid, a stabilit legături de prietenie cu Românii chiar dela sosirea lor la Viena, acordându-le tot sprijinul.

Delegația Românilor a produs o frumoasă impresie Vienezilor, care au admirat ținuta demnă și costumele pitorești ale țărănilor noștri. Dintre aceștia, Nicolae Herlea, din Vinerea de lângă Orăștie, a impresionat prin cuvântările sale în care cita din autorii clasici.

Atmosfera era înălțătoare. Memorandiștii, convinși de dreptatea cauzei neamului lor, așteptau împăcați rezultatul Memorandului pe care trebuia să-l prezinte Împăratului.

Românii puneau mari speranțe în înțelepciunea Împăratului și credința fiecăruia era, că odată memorandumul înaintat Coroanei, nu vor întârzia să se arăte pentru ei zorile unor zile mai fericite.

Dar desamăgirea urmă în curând.

Așa cum procedase, cu o sută de ani mai înainte, Leopold al II-lea, cu „Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae“, neluând în seamă această petiție, așa a procedat și Francisc Iosif I cu Memorandumul.

Prezidentul comitetului central electoral român, Dr. Ioan Rațiu, s'a prezentat în ziua de 28 Mai 1892 în cancelaria de cabinet a monarhului, undă a fost primit de baronul Braun, șeful cancelariei de cabinet. Acesta, auzind despre ce este vorba, i-a declarat, „că afacerea e de natură politică și din acest motiv audiența cerută din partea Românilor, se poate acorda numai cu consimțământul guvernului unguresc" ³⁴).

33) Amintirile d-lui consilier ing. Olimpiu Boiu despre Memorand. (In manuscris).

34) Teodor V. Păcățian : o. c. pg. 547.

Dr. Ioan Rațiu s'a prezentat apoi contelui Szécsenyi, ministrul ungar de pe lângă persoana Majestății Sale, care i-a acordat audiență pentru ziua următoare, când i-a comunicat că „nu se ține competent a exopera dela Majestatea Sa audiența dorită, pentrucă la aceasta ce cere învoirea întregului guvern ungu- resc“³⁵⁾).

Demersurile făcute în fiecare zi de Dr. Ioan Rațiu, ca deputațiunea română să fie primită în audiență de împărat, au fost zădărnice din cauza împotrivirii guvernului maghiar.

În cele din urmă, în ziua de 1 Iunie n. 1892 Dr. Ioan Rațiu a predat memorandumul, în plic sigilat baronului Braun, care s'a obligat să-l prezinte împăratului.

În zilele următoare membrii delegațiunii române au plecat spre casă.

Memorandumul, în loc să fie primit de împărat, a fost trimis în starea în care fusese predat baronului Braun, adică sigilat, nedesfăcut și necitit, guvernului ungar la Budapesta, care la rândul său l-a trimis și înmănat prezidentului comitetului central electoral al partidului național român din Transilvania și Ungaria, avocatului Dr. Ioan Rațiu, domiciliat în Turda.

Ungurii, alarmați de atitudinea Românilor și ațâțați de presa lor șovinistă, au considerat pasul Românilor ca o „trădare de patrie“. Ei au întâmpinat pe delegații români, ce se reîntorceau dela Viena, cu demonstrațiuni barbare. Delegații români au fost hui-duiți. La Turda, casele prezidentului Dr. Ioan Rațiu au fost atacate și deteriorate, la Șimleu au fost sparte ferestrele locuințelor fruntașilor români, cu scene sgomotoase de stradă, la Arad au avut loc încăerări de stradă și peste tot ura Ungurilor deslănțuită s'a revărsat în valuri. Împotriva avocaților români, care au făcut parte din deputațiunea memorandistă, s'au ridicat acuze în barouri din partea colegilor lor maghiari.

Iar ca o încoronare a luptei deslănțuite, guvernul a ordonat urmărirea și confiscarea memorandumului, tipărit și împărțit numai decât după prezentarea lui la Coroană, în mai multe mii de exemplare, în care scop, s'au făcut percheziții domiciliare, aproape la toți fruntașii români. În cele din urmă, s'a ordonat darea în judecată a întreg comitetului partidului național român, pentru agitație, săvârșită prin răspândirea memorandumului.

35) Teodor V. Păcățian: o. c. pg. 547.

Românii au suportat cu demnitate furtuna deslănțuită și nici manifestațiile sgomotoase și nici maltratările la care au fost supuși n'a clintit ceva din hotărîrea de a continua lupta lor seculară pentru dreptate.

Ei alergaseră la împărat, dar urechile împăratului erau surde pentru dreptatea Românilor. Împăratul nu primise jalba lor și prin aceasta, sufletul Românilor s'a îndepărtat pentru totdeauna de el.

Din sbuciumul acelor zile, s'a înfiripat o doină, născută din durerea unui neam amăgit în credințele și nădejtile sale. Și doina aceasta, purtată pe potecile munților noștri de fluierul ciobanilor români, îl arăta pe împărat, așa cum se arătase acesta, când Rațiu încerca zadarnic să fie primit, în numele unui neam întreg. Doina începea astfel:

Împăratul n'a primit
Jalba neamului robit,
Împăratul cel hain
A mărit al nostru chin.

BCU Cluj / Central* University Library Cluj

Memorandumul nu era un act de răzvrătire, cum au căutat să-l considere Ungurii, ci dimpotrivă, era o manifestare de loialitate față de tron.

E redactat în termeni sobri și cu stricta respectare a adevărului istoric.

În introducere se arată că reprezentanții alegătorilor români din țările Coroanei ungare, întrunindu-se în conferință electorală la Sibiu, în zilele de 20 și 21 Ianuarie 1892, au constatat că Românii sunt nemulțumiți cu situația politică ce li s'a creiat de sistemul de guvernământ, inaugurat în anii 1866—1868 și că față de întreaga dezvoltare a vieții publice și de tristele experiențe pe care le-au încercat, nu mai au nicio încredere în dieta din Budapesta și în guvernul maghiar. Față de această constatare, au căzut din nou de acord, ca Românii să nu se folosească de dreptul lor de a alege deputați ci să se considere ca nefiind reprezentați în dieta țării.

În stil echilibrat și cu deferența cuvenită, în numele tuturor Românilor din Transilvania și Ungaria, se atrage Majestății Sale luarea aminte asupra consecințelor nefastei politici de stat inaugurată de Unguri, după încheierea pactului dualist, care nu numai

că au expus poporul român unei acțiuni de exterminare, dar periclitează însăși existența statului.

Prin dualism — se spune în Memorand — s'a inaugurat în regatul ungar dominația de rasă, egemonia națională maghiară, s'a urmărit răpirea drepturilor câștigate de Români și s'a pus bază unei politici de stat, „diametral opusă cu dezvoltarea întregă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiilor constituționale ale statelor moderne“.

Prin acest act, poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice și naționale, pentru că :

a) Uniunea s'a enunțat fără participarea Românilor într'o formă corespunzătoare cu numărul și cu însemnătatea lor.

Pe de altă parte, dualismul s'a enunțat de către o dietă alcătuită pe baza legilor electorale feudale din anii 1790—1791 și în virtutea legilor din anul 1848. Se reamintește împăratului că aceste legi fuseseră considerate chiar de el în discursul Tronului, din 15 Iunie 1863, ca fără valabilitate pozitivă — deci însăși constituirea acestei uniuni, sub raportul juridic, este precară.

b) Realizarea dualismului s'a făcut prin disconsiderarea legilor ce garantau autonomia Ardealului.

Se subliniază mai departe, că, sistemul dualist a creat Românilor din Transilvania și Ungaria, o nedreptate atât din punct de vedere legislativ și juridic, cât și din punct de vedere politic.

Datorită acestei uniuni, puterea statului a ajuns în mâinile elementului ungar, care disconsiderând drepturile politice ale Românilor, a urmărit să-și asigure egemonia sa, pentru a realiza unificarea națională maghiară.

În continuare, se analizează principalele legi, aplicate de acest regim, în cadrul cărora era îngărdită activitatea publică și privată a Românilor. Aceste legi, create sau menținute de regimul maghiar, urmăreau un singur scop: înlăturarea totală a poporului român din viața publică și maghiarizarea lui forțată.

A. *Legea electorală* în vigoare, sub un aspect liberal, nu făcea decât să reproducă principiile legii feudale electorale din 1791 și era alcătuită cu scopul de a scoate pe Români din viața constituțională a țării, făcându-le imposibilă orice reprezentare în viața publică parlamentară.

Regimul electoral stabilit prin această lege, pentru Românii din Transilvania, era cât se poate de nedrept, deoarece pe când în Ungaria dreptul de alegere era acordat tuturor acelor care posedau pământ din care scoteau un venit curat de 16 fl., în Transilvania, unde pământul era mai puțin roditor, se cerea un venit curat de 84 fl.

Pentru a asigura numai minorităților maghiare majoritatea de voturi în alegeri, regimul a hotărât ca în comitatele săcuiеști, să se aleagă un deputat la 4000—5000 locuitori, pe când în comitatele locuite de Români, un singur deputat la 50.000 de locuitori. În afară de aceasta, în orașe se da dreptul de alegător tuturor meșteșugarilor, care erau unguri în mare majoritate, chiar dacă nu aveau avere. Deasemenea acest drept era acordat tuturor nobililor și libertinilor, fără considerare, dacă plăteau sau nu vreo dare statului.

Circumscripțiile electorale erau astfel alcătuite, încât înlăturau pe Români dela urnă.

La toate acestea se mai adaugă presiunile, ilegalitățile, abuzurile și corupțiile ce se comiteau la alegerile dietale, de către organele guvernului.

În modul acesta, peste trei milioane de Români, câți erau în Transilvania și Ungaria, erau înlăturați de a participa la viața publică parlamentară a țării, în raport cu numărul și importanța lor, deși contribuiau la susținerea sarcinilor statului.

Față de această situație, Românii au fost siliți să rămână în rezistență pasivă față de dieta din Budapesta. Ei nu așteptau însă, decât schimbarea situației pentru a putea participa la viața publică, potrivit cu demnitatea lor și cu dreptul constituțional reprezentativ.

B. *Legea pentru egala îndreptățire a naționalităților*, de ale cărei fundamentale principii, ne-am ocupat, nu urmărea decât maghiarizarea întregii vieți publice, proclamând limba maghiară ca limbă oficială în toate domeniile de activitate.

C. *Articolul de lege privitor la organizarea municipiilor* a fost creat și el în vederea excluderii Românilor din viața publică. Având la bază nedreptele dispozițiuni ale legii electorale, pentru motivele care nu permiteau Românilor să fie reprezentați în dietă, ei nu puteau fi reprezentați potrivit cu numărul și importanța lor, nici în congregațiunile comitatelor ori ale districtelor, în care ei erau în majoritate precumpănitoare și în aceeași proporție posedau pământul și suportau sarcinile publice.

D. *Biserica și școala*, singurele domenii în care Românii își mai credeau ocrotită libertatea lor de dezvoltare națională, au fost și ele lovite de politica de maghiarizare.

Deși articolul XLII din legile anului 1868 § 14 asigura autonomia bisericească, precum și competența forurilor bisericești autonome în materie de religie și instrucție, această autonomie a fost și ea atinsă printr'o serie de legi școlare și ordonanțe.

S'a impus limba maghiară ca studiu obligator în toate școlile confesionale, întreținute de Români, iar prin legea pentru azilele de copii, din anul 1891, silind pe copiii români dela vârsta de trei ani să învețe limba maghiară, s'a comis un atentat la vieața familiară.

Pentru a lovi în școlile românești, fondurile grănicerești ale Năsăudenilor, recunoscute de împărat prin autograful său dela 22 August 1861 ca averi exclusiv grănicerești, în anul 1885 au fost luate pe cale politică din mâinile proprietarilor și administrate de guvern, prin comisarul său.

Față de aceste siluri ale autonomiei bisericești și școlare, Românii au protestat și protestează în termeni energici și plini de demnitate. *BCU Cluj / Central University Library Cluj*

„Maiestatea Voastră! — se spune în Memorand — Românii și-au păstrat naționalitatea în cele mai grele timpuri și o vor păstra și în luptă cu actualul sistem de guvernământ“.

E. *Legea de presă* urmărea deasemenea, asupra Românilor și maghiarizarea lor forțată.

Pentru suprimarea liberului cuvânt prin presă, Ungurii au lăsat ca regimul presei din Transilvania să fie guvernat de patenta imperială austriacă dela 1852, ale cărei severe dispozițiuni, izvorite din spiritul cel mai absolutist, s'au aplicat numai contra Românilor, deschizând ziariștilor români, în numeroase rânduri, porțile temnițelor maghiare.

„Intr'un singur an, 1888, s'au pertractat 7 deosebite procese contra ziarelor române și autorii ori redactorii au fost osândiți la pedepse grele, pentru că au avut curajul civic de a exprima convingerile Românilor în ceea ce privește grava situațiune a țării“.

Chiar și dreptul de imunitate al generalului Traian Doda, ca deputat, a fost încălcat, prin condamnarea sa, pentru un manifest, la 2 ani închisoare și la o mare amendă.

În încheierea acestui capitol, se evidențiază încă odată atitudinea nefastă a guvernului maghiar față de Români:

„In Ungaria de astăzi, Maiestatea Voastră, păstrarea tradițiilor noastre dinastice, alipirea către monarhie și iubirea de neam sunt crime politice reprimite cu asprime și nimic mai mult ca procesele de presă înaintate contra ziarelor române nu dovedește, că guvernul a știut totdeauna și știe și astăzi, cât de generală și de adâncă e nemulțumirea Românilor, dar n'a voit să ție seamă de ea, n'a ținut să restabilească pacea și buna înțelegere, ci a crezut că este bine și potrivit cu interesele de rasă ale poporului maghiar, ca să facă toate opintirile spre a nu lăsa să se manifeste nemulțumirea“,

F. *Politica agrară* a guvernelor maghiare a urmărit în totdeauna slăbirea puterii de rezistență a Românilor, subminând vieța economică a țăranilor români.

Prin regularea posesiunii, prin execuții imobiliare nemiloase, prin procese de zeci de ani de zile și prin diferite măsuri luate cu ocazia comasărilor, s'a întreprins o sistematică despoiere a poporului român de proprietatea sa.

Regimul juridic, stabilit prin legile mai sus enumerate, constituia un grav atentat împotriva vieții Românilor din Transilvania și Ungaria.

În Memorand, se arată apoi cum Ungurii, pentru a grăbi procesul de maghiarizare al Românilor, au înființat reuniuni de cultură, având drept scop de a maghiariza tot ce nu e maghiar în statul ungar, iar în comunele curat românești, au înființat școli maghiare sub pretext că o mare parte a elementului maghiar din Transilvania s'a romanizat.

Câtă durere dar și câtă putere de rezistență, nu va fi frământat mintea și inima memorandiștilor, când în fața acestei triste situații, au concretizat gândul întregului neam în următoarea expresie:

„Suntem chibzuiți, Maiestatea Voastră, suntem iubitori de ordine, leali și îndelung răbdători, dar, suntem oameni și nu se poate să rămânem neatinși, când în fiește-care zi suntem provocați, insultați fără de sfială, loviți în interesele noastre culturale și economice, amenințați în existența noastră națională“.

Cu toate silniciile guvernelor maghiare, se subliniază însă în Memorand, „Românii au cunoștință despre importanța lor etnică, geografică și politică, își cunosc drepturile și țin să fie tratați întru toate deopotrivă cu celelalte popoare conlocuitoare, îndeosebi și deopotrivă cu poporul maghiar.“

A nega aceste adevăruri, a le trece cu vederea, a le nesocoti, a nu voi să le știi când ele se impun, este o gravă abatere dela cele mai elementare resoane de stat.

Chiar dacă Românii n'ar avea niciun trecut istoric și astfel nicio bază legitimă luată din trecutul milenar al statului pentru pretențiunile lor, chiar și numai faptul, că ei sunt, voiesc cu toată hotărîrea și pot mult în anumite împrejurări e destul motiv politic spre a determina pe orișicare guvern să țină seamă de interesele lor legitime“.

Guvernele maghiare însă, cuprinse de boala fanatismului de rasă și avînd drept scop principal creierea statului unitar național maghiar, nu urmăreau decât exterminarea elementului român, prin maghiarizarea lui forțată, pe toate căile posibile.

Intr'o asemenea situație și după lupte zadarnice, Românii nu puteau aștepta înfăptuirea operei de dreptate, decât dela împărat.

În partea finală a Memorandului, se legitimează, pe baza motivelor de fapt și de drept expuse mai înainte, atitudinea Românilor de a înainta memoriul lor direct Coroanei.

„Văzând nemulțumirea generală, de care sunt cuprinse toate straturile societății și greutățile mari ale timpului, Românii au ținut să caute mîngâiere și îmbărbătare la Majestatea Voastră, făcându-și datoria de supuși leali și sinceri.

Pătrunși dar de dorul păcii de atîta timp pierdute, îngrijiiți de soarta patriei și plini de încredere în înțelepciunea și părinteasca sollicitudine a Maiestății Voastre, Românii se mîngâie cu speranța, că și de astădată, ca în atâtea rînduri, se va adevări tradiționala lor credință, că vindecarea relelor și liniștea inimilor tot dela Tron vine, în cele din urmă, căci ale Monarhului sunt inimile și inimile sunt plenitudinea puterii“.

Memorandul poartă data de 26 Martie 1892 și este semnat de membrii comitetului, designat de adunarea generală, pentru așternerea Memorandului: Dr. Ioan Rațiu, președinte, George Pop de Băsești, vice-președinte, Eugen Brote, vice-președinte, Dr. Vasile Lucaciu, secretar general, Septimiu Albin, secretar.

* * *

Cum Memorandul nu fusese primit de Împărat, s'a hotărît, după cum se stabilise mai dinainte, publicarea și răspîndirea lui în mii de exemplare și în mai multe limbi europene, pentru ca opinia publică românească din Regatul liber și cea străină, să fie

informată pe deplin asupra grelei stări a Românilor din Transilvania și Ungaria.

Această hotărîre nu era un gest de revoltă, se căuta numai consolare și înțelegere din altă parte, decât dela împărat, unde zadarnic se îndreptase nădejdea Românilor.

Atunci, în ura lor nechibzuită, Ungurii nu s'au mărginit numai la scenele barbare și maltratările la care au fost supuși memorandiștii. Presa maghiară șovinistă, într'un singur ton, cerea pedepsirea cât mai aspră a Românilor care îndrăsniseră să meargă cu plângerea lor la Împărat. În dieta maghiară, ministrul de justiție este interpelat în chestiunea Memorandului. Patimile maghiare deslănțuite, dela omul de stradă, până la cel din cabinetul ministerial, cereau răsbunare aprigă contra Românilor.

Guvernul ordonă, iar împăratul încuviințează, deschiderea procesului contra memorandiștilor.

Procedura începe prin denunțul penal al parchetului general din Cluj, din 21 Septemvrie 1892, semnat de Dr. Ieszenszky Sándor, substitutul procurorului general regal, contra lui Eugen Brote, proprietarul tipografiei unde se tipărise Memorandul.

Urmează întreaga serie de acte procedurale: Interogarea tuturor membrilor comitetului central al partidului și al altor persoane în legătură cu Memorandul, audieri de martori, cercetări, percheziții domiciliare, etc., iar în ziua de 7 Mai 1894, începu desbaterea finală a procesului.

Între timp, în epopeea dramatică a luptelor de emancipare națională a Românilor din Ardeal și Ungaria, intervine un nou episod, cu puternice rezonanțe în opinia publică civilizată din Apus: e procesul *Replicei*.

În anul 1891, tinerimea universitară din București, dureros impresionată de suferințele nenumărate îndurate veacuri de-arândul, de Români din Transilvania și Ungaria, a publicat în mai multe limbi europene «*Memoriul studenților universitari români, privitor la situațiunea Românilor din Transilvania și Ungaria*», pe care l-a răspândit, cu ajutorul studențimei, în toate statele din Apus.

În acest memoriu se arăta nedreptatea justiției maghiare față de Români, persecuțiunile la care erau supuși ziaristii lor, se spunea cum s'a introdus limba maghiară în școlile românești, cum se intenționa creierea de azile de copii cu scop de maghiarizare și se făcea apel la tinerimea universitară din întreaga Europă și

la întreaga presă din lume, ca în acel secol de înfrățire al popoarelor, să-și îndrepte atenția spre Români din statul ungar, care sunt oprîți în dezvoltarea lor din partea acelora, care nu pot și nu vor să înțeleagă, să desnaționalizarea Românilor este un fapt imposibil de realizat.

Studentîimea maghiară, nemulțumită și indignată de efectul produs în opinia publică europeană de memoriul tinerimei universitare din București, a publicat în luna Iulie 1891 un răspuns sub titlul: „Românii ungurești și națiunea ungurească. Răspunsul tinerimii dela școalele înalte maghiare la Memorandumul tinerimii universitare din România“.

La două luni după mergerea Românilor cu Memorandumul la Viena, pe la finele lunii Iulie 1892, s'a tipărit în limba germană, română și franceză, în 21 mii de exemplare, *Replica*, pe care studenții universitari români din Transilvania și Ungaria au compus-o ca răspuns, la răspunsul studenților maghiari dat memorandumului bucureștean.

Scrisă pe baza faptelor concrete, *Replica* evidențiază nedreptățile făcute Românilor în domeniul administrației, justiției, instrucției publice, vieții bisericești etc. prin neexecutarea legii de naționalitate, prin reaua executare a legii electorale și prin atacurile îndreptate în contra bisericilor autonome române, din partea puterii de stat.

Mult apreciată de întreaga presă și opinie publică românească, *Replica* a fost obiectul unor accente de vehementă ură din partea presei maghiare, care condamna aspru această nouă trădare de patrie, săvârșită de Români. Guvernul țării a hotărît *Replicei* aceeași soartă de care s'a bucurat și Memorandumul: a ordonat urmărirea și confiscarea ei, iar autorul ei moral, Aurel C. Popovici, a fost dat în judecată pentru agitație, cu toate că tinerimea universitară română din Viena, Gratz, Budapesta și Cluj, a declarat că ea a compus *Replica* și deci ea este răspunzătoare de conținutul lucrării.

Procesul *Replicei* s'a judecat în ziua de 30 August 1893 în fața Curții cu jurați din Cluj, în timp ce în cabinetele de instrucție și în parchetul din Cluj se pregătea procesul Memorandumului.

Acuzații erau: Eugen Brote, ca proprietar al institutului tipografic din Sibiu, unde s'a tipărit *Replica*, Aurel C. Popovici, ca autor al *Replicei* și Nicolae Roman, ca răspânditor al *Replicei*.

În rechizitoriul său, care a ținut aproape patru ore, procurorul Ieszenszky Sándor, cu o perfidie subtilă, depășind cadrul procesului, a acuzat întreaga națiune română din Transilvania și Ungaria, prezentând Ungaria ca o țară civilizată, de cultură și progres, în luptă cu reacționalismul anticultural și retrograd al Românilor.

Aurel C. Popovici s'a apărut în românește, spunând între altele juraților: «*Dumneavoastră sunteți chemați de a pronunța un verdict ca Maghiari, față de mine, care sunt Român. Eu nu vă pot pune în inimă alte sentimente, decât acelea pe care le nutriți. Judecați deci!*»

Prin sentința care s'a pronunțat la orele 3 și jumătate din noapte, Aurel C. Popovici a fost condamnat la 4 ani închisoare de stat și 500 fl. amendă, dar n'a executat pedeapsa, deoarece a trecut Carpații, în România, expatriindu-se. Nicolae Roman a fost condamnat la 1 an închisoare de stat și 300 fl. amendă. Asupra lui Eugen Brote, instanța nu s'a pronunțat, deoarece acesta n'a fost prezent la dezbateri, fiind plecat în străinătate.

Discursul procurorului Ieszenszky Sándor, tipărit în patru limbi străine, a fost răspândit în toate țările din Europa, pentru a canaliza opinia publică europeană în favoarea Ungariei.

În această atmosferă de intensă propagandă maghiară, guvernul din Budapesta având ca sfătuitor pe S. Ieszenszky, expert în acțiunile *agitatorilor români*, a ordonat desbaterea procesului, pentru *tipărirea și răspândirea Memorandului*.

Desbaterile finale ale procesului Memorandului, s'au ținut în sala redutei orașenești din Cluj, în istorica sală, în care s'a decretat în anul 1848 din partea dietei Ardealului uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Desbaterile au început în ziua de 7 Mai și s'au terminat în ziua de 25 Mai, prin celebra sentință de condamnare.

Prin darea în judecată a întreg comitetului central al partidului național al Românilor din Transilvania, Banat și Ungaria, a fost dată în judecată întreaga națiune română.

Ecoul acestui proces a străbătut până la cea mai umilă colibă românească.

Din toate părțile țării, mii de țărani români, în frunte cu intelectualii lor, s'au grăbit să vină la Cluj, să asiste la acest epocal eveniment, manifestându-și solidaritatea lor cu membrii comitetului dat în judecată. Numărul lor creștea din zi în zi, de-

pășind cifra de 20 de mii. Clujul devenise românesc. Ei priveau cu religiozitate la conducătorii lor, acuzați pentru cauza dreaptă a întregului neam.

„Dela hotel Hungaria până la sala Redute (fostul Cerc militar) miile de Români erau înșirați de-a dreapta și de-a stânga drumului pe care l-au parcurs memorandiștii.

Aclamații delirante i-au întâmpinat pas de pas.

O falangă de tineri înaintau încadrându-i ca gardă de onoare, mai mult decât ca garda de pază. În frunte mergea, cu capul ridicat, mândru, prezidentul Dr. I. Rațiu, avându-l pe Dr. V. Lucațiu de-a dreapta și pe Iuliu Coroianu de-a stânga. Apoi urmau ceilalți memorandiști și apărătorii lor³⁶⁾.

Răsunetul acestui proces nedrept a trecut granițele Ungariei, provocând unanimă revoltă în toată lumea civilizată.

În Franța, G. Clémenceau caracteriza astfel înscenarea acestui proces:

„Se judecă în acest moment la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare care interesează în cea mai înaltă măsură atât pe supușii împăratului Francisc Iosif, cât și pe toți oamenii care doresc o mai bună repartiție a justiției între popoare. *Românii au de partea lor dreptul.* Este un cuvânt destul de mic, din care însă Maghiarii au putut să facă un lucru mare“.

Presa străină, pentru a se putea mai bine informa asupra nedreptății ce se punea la cale contra Românilor, a trimis la Cluj reprezentanții săi. Pentru presa italiană venise Roberto Fava din Torino, dela Viena, pentru presa creștin-socială, venise Rudolf Eigl, iar ziarele belgiene erau reprezentate prin d-l Dr. G. Moroiianu, fost rector al Academiei noastre.

Din partea Ligei Culturale dela București, sosise secretarul general I. Lupulescu, iar ceva mai târziu I. Grădișteanu.

Pe banca acuzării se găseau următorii membrii ai comitetului central electoral al partidului național român din Transilvania și Ungaria, asistați de apărătorii lor aleși: 1. Dr. Ioan Rațiu, cu apărătorul Dr. Amos Frâncu; 2. George Pop de Băsești, cu avocatul Dr. Aurel Isac; 3. Dr. Vasile Lucaciu, cu Dr. Miloș Stefanovici; 4. Demetriu Comșa, cu apărătorul Dr. Aurel Mureșianu; 5. Dr. Daniil P. Barcianu, cu avocatul Mateiu Dula;

36) Dr. Alex. Vaida-Voevod: Martirul memorandist. Mărturisiri, restabiliri, pocăințe și învățăminte. (În manuscris).

6. Septimiu Albin, cu avocatul Dr. St. C. Pop; 7. Nicolau Cristea, cu apărătorul Dr. Iosif Crișanu; 8. Iuliu Coroiănu, cu apărătorul Dr. Aug. Bunea; 9. Patriciu Barbu, cu avocatul Dr. Emil Gavrilla; 10. Dr. Teodor Mihali, cu avocatul Petru Truția; 11. Dr. Gavriil Tripon, cu apărătorul Dr. Valer Branisce; 12. Aurel Suci, cu avocatul Ioan M. Roșiu; 13. Mihai Veliciu, cu avocatul Dr. Stefan Petroviciu; 14. Rubin Patiția, cu avocatul Stefan Fainor; 15. Basiliu Rațiu, cu avocatul Francisc Hossu-Longin și 16. Gerasim Domide, cu avocatul Dr. Alex. Hossu-Longin.

S'au mai prezentat la desbatere cei acuzați pentru răspândirea Memorandului: Nicolau Roman, Ioan Munteanu, Dionisie Roman și Ioan Duma, cu apărătorii lor aleși: Simeon Damian, Dr. George Ilea și Coriolan Brediceanu.

Memorandiștii își fixaseră atitudinea lor față de proces, încă dinainte de începerea desbaterilor finale. Președintele Dr. Ioan Rațiu, în cuvântul său de deschidere al conferinței naționale extraordinare ținută la Sibiu în ziua de 23 Iulie n. 1893, spusese categoric:

„Conștiința noastră ne spune, că ne-am făcut datorința și D-Voastră știți, că n'am părăsit pe niciun moment terenul legal. Și dacă cu toate acestea ideea de stat maghiar va cere și dela noi jertfe, care nu se pot justifica, nici prin legile umanitare, nici prin cele pozitive, rezoluți suntem chiar și noi cei mai înaintați în etate a duce orice jertfă și a îndura orice suferință pentru neamul românesc..... *Da, căci ca cetățeni liberi și egal-îndreptățiți, și mai presus de toate ca Români și numai ca Români voim să trăim și să murim în această scumpă a noastră țară*“³⁷).

Iar în raportul general al comitetului, citit în aceeași conferință, de către Demetriu Comșa, se exprimă aceeași atitudine fermă:

«*Suntem gata a lua întreaga răspundere a faptelor noastre și a suferi toate urmările acestei răspunderi, oricât de grele ar fi ele. Suntem gata a jertfi, nu numai libertatea noastră personală, ci și viața noastră pentru binele națiunii, al tronului și al patriei*»³⁸).

Motivele de drept și de fapt, pentru care a fost dat în judecată comitetul partidului național român, se desprind din actul de acuzare din 6 Decembrie 1893 semnat de Vita Sándor, procurorul suprem regal.

După citarea pasagiilor incriminate, în actul de acuzare, se califică în următorii termeni infracțiunea memorandiștilor:

„Paragraful 173 din codul penal zice, că acela comite delict de agitație contra legii și este a se pedepsi cu închisoare de stat până la cinci ani, care atacă puterea obligatoare a legii în modul prevăzut în §-ul 171, adică în public sau prin expunere la privirea publică, în vreo adunare, cu cuvântul, sau prin răspândirea de tipăritură, scriere, tablouri...

Când comitetul de 25 a hotărât și a luat spre efectuare răspândirea memorandumului în limba română, germană, maghiară, italiană și franceză, care cuprinde negarea legalității și puterii obligatoare a legii despre uniune, membrii numitului comitet au comis acel delict de agitație, cuprins în §§-ii 173 și 171 ai codului penal, a cărui făptuire stă în răspândirea tipăriturii, care cuprinde în sine atacarea puterii obligatoare a legii“.

Prin urmare comitetul central electoral era acuzat că tipărise și răspândise Memorandumul în cuprinsul căruia se ataca puterea obligatoare a legii despre uniune.

Această interpretare a justiției maghiare constituia prin absurdul ei, un abuz și o gravă violare a logicei juridice.

Când memorandiștii scriseseră în Memorand despre nevalabilitatea decretărei uniunii, ei nu făcuseră altceva decât să exprime cuvintele împăratului, rostite în discursul tronului din 15 Iunie 1863.

Uniunea se enunțase de către o dietă compusă în baza legilor electorale feudale din anii 1790—1791. Ori împăratul recunoscuse nevalabilitatea hotărârilor unei asemenea diete, când în discursul Tronului amintit, accentuase că: *«o dietă convocată pe baza articolului XI din anul 1790—91, prin care ar fi exclusă cea mai mare parte a poporului dela exercitarea drepturilor civice-politice în contra adevăratelor interese ale țării, nici nu ar putea să fie privită ca o atare adevărată reprezentațiune a populațiunii întregi din toată țara»*.

Uniunea s'a enunțat fără participarea Românilor într'o formă corespunzătoare cu numărul lor, de această dietă ilegal constituită în baza legilor din anul 1848.

Ori împăratul, în același discurs al Tronului, vorbind despre valabilitatea acestei uniuni spusese: *«uniunea Transilvaniei cu Ungaria, concludă în anul 1848, nu s'a înființat niciodată cu deplină putere legală, și de fapt îndată s'a desfăcut»*.

Prin urmare, vina memorandiștilor era, că ei, în anul 1892 gândiseră la fel, cum gândise împăratul în anul 1863 și puseseră pe hârtie aceste gânduri, care erau ale împăratului.

37) Gazeta Transilvaniei 1893 nr. 152.

38) Gazeta Transilvaniei 1893 nr. 153.

Pentru acest fapt care nu putea să constituie o infracțiune, ei au fost chemați la răspundere în fața curții cu jurați.

Încă din primele zile ale desbaterilor, țărani români au trimis o delegație la Viena, compusă din Nicolae Herlea, Teodor Onișor și Gavrilă Trifu, având însărcinarea să informeze pe împărat, că poporul român, prin reprezentanții săi, a fost dat în judecată fiindcă a voit să se apropie de poalele Tronului și să roage pe monarh să oprească procesul Memorandului. Audiența cerută nu li s'a acordat și deputațiunea s'a reîntors la Cluj, după ce a depus în cancelaria de cabinet a împăratului următoarea rugare, scrisă în limba germană :

„Maiestatea Voastră ces. și regească !

Grele timpuri au ajuns Români, fidelul popor din Transilvania. Reprezentanții aleși ai națiunii noastre, care au subșternut în anul 1892 la treptele tronului un Memorand, sunt trași astăzi pentru acest act de lealitate înaintea barei judecătorești, ca niște criminali ordinari. Ceea ce au făcut acești meritați bărbați este numai rezultatul unei hotărâri puternice a trei milioane de Români. Noi, în numele mandatarilor noștri adunați la Cluj la 7 Mai n. c. cerem scut în contra ăstui fapt volnic al guvernului unguresc și în contra rușinei ce acela prin procesul Memorandului îl aruncă asupra poporului nostru.

Viena, în 12 Maiu 1894. Ai Maiestății Voastre cei mai credincioși supuși : Teodor Onișor, Nicolae Herlea, Gavrilă Trifu*.

Intervenția țărănilor români din Ardeal, după cum era de prevăzut, n'a produs niciun efect.

Procesul începe.

Fiecare clipă este prilej de teroare pentru acuzați și de insulte pentru apărători.

Jurații polemizează cu acuzații, președintele baronul Szentkereszty Zsigmod și procurorul general Vita Sándor, nu pierd ocazia să întrerupă pe acuzați și să-i apostrofaze în termeni, care nu țin de demnitatea unor magistrați.

Din prima zi, acuzații și apărătorii lor au protestat energic împotriva alcătuirii tendențioase a curții cu jurați, compusă numai din membrii aparținând partidelor politice maghiare. Dar protestul lor nu a fost luat în seamă.

Cu demnitate și prestanță, acuzații cer să fie audiați în limba română, iar apărătorii pretind dreptul de apărare în limba maternă.

„Prin aceasta — spuneau ei — nu cerem grație, ci exercitarea unui drept!“

S'au ivit mai multe conflicte, între apărători și procuror, apoi între apărători și președintele curții.

Apărătorul Coriolan Brediceanu a fost pedepsit fără motiv de președinte cu amendă de 50 fl., iar când a anunțat recurs de nulitate împotriva acestui act abuziv, a fost condamnat la o nouă amendă de 100 fl.

În asemenea împrejurări, neputând fi vorba de o apărare, în cursul ședinței a cincea, ținută în ziua de 10 Mai, avocatul Dr. Miloș Stefanovici a declarat, în numele tuturor apărătorilor, că renunță la dreptul de apărare. Toți apărătorii s'au alăturat acestei declarații, iar președintele cu un ton ironic le spuse: *«apărătorii, dacă nu le place, pot merge»*.

Apărătorii au părăsit bara.

În a cincisprezecea zi a procesului, în ziua de 23 Mai 1894, procurorul general regal Vita Sándor și-a desvoltat rechizitorul său, tot atât de neintemeiat ca și actul de acuzare.

Apoi, președintele dând cuvântul apărării, Dr. Ioan Rațiu, în numele tuturor acuzaților a declarat că în condițiunile anormale în care s'a desfășurat întregul proces, renunță la dreptul de apărare, citind celebra sa declarație de puternică și categorică afirmare a demnității și a drepturilor românești.

În această declarație, după ce se subliniază faptul că acuzații, membrii comitetului, ca mandatarii ai partitului național român, primesc responsabilitatea solidară pentru Memorand, pentru publicarea și răspândirea lui, precum și pentru tot cuprinsul lui, se spunea:

«Onorată Curte, domnilor jurați! Memorandul, pentru a cărui publicare și răspândire suntem trași ca niște făcători de rele înaintea acestei bare judecătorești, nu cuprinde, precum v'ați putut convinge, decât gravaminele poporului român, care ne-a trimis pe noi, ca să cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate în picioare.

Ceea ce ne-a silit pe noi și pe întregul popor român să facem acest demers este faptul, că atât legislațiunea, cât și guvernul, ne-a dus la convingerea nestrămutată, că în fața lor pentru noi vorbă de dreptate nu poate fi.

Înzadar au fost toate promisiunile ce s'au dat în repețite rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naționale!

*Inzadar am încercat toate formele și mijloacele legale!
Inzadar ne-am plâns la toți factorii competenți ai statului!
Exclusivismul de rasă a declarat războiul de exterminare
limbii și naționalității noastre.*

*Nu ne mai rămăsese dar decât această singură cale a
apelului la factorul suprem al statului și la opinia publică a
lumii civilizate.*

*Față cu acest act, care nu conține decât curatul adevăr și
este icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților seculare ce
ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuia
ca regimul, ori să se desvinovățească, ori să-și răsbune.*

*Desvinovățirea nu era cu puțință, — a ales calea răsbu-
bunării!*

*Ne-a împiedecat să ajungem la tron, și acum ne supune
judecății acelora, contra căroră ne-am plâns.*

*Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența popo-
rului român.*

Existența unui popor însă, nu se discută, — se afirmă.

*De aceea nu ne e în gând să venim înaintea D-Voastră să
dovedim, că avem dreptul de existență.*

*Intr'o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața
D-Voastre; nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate
sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor
are mai scump: legea și limba.*

De aceea nu mai suntem acuzați, — suntem acuzatori.

*Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei curți cu ju-
rați, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatar ai poporului ro-
mân, și un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească.*

*Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu
exclusiv maghiar, care este și judecător și parte.*

*De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se
apăra în fața juriului din Cluj.*

*Intr'adevăr aceasta este o chestiune politică și de stat, care
rezultă dintr'un proces secular. De judecată dar nu poate fi
vorba! Ne puteși osândi ca indivizi, nu ne puteși judeca ca man-
datari ai poporului.*

*De altfel ați înțeles și D-Voastră, că aici nu poate fi vorba
de drept, ci numai de forță. Lucrul acesta nici nu ați mai în-
cercat să-l ascundeți, căci ați nesocotit până și formele legale cele
mai elementare, cari se observă chiar pentru criminali înaintea*

curților cu jurați. Lumea va auzi cu uimire, că s'au putut judeca niște oameni de către o instanță judecătorească, fără ca să poată avea măcar apărători. Ați proclamat sus și tare, că forța birue dreptul și nici că ați mai căutat să mascați în fața lumii aceea ce nu mai e judecată, ci executare.

Să nu ne cereți dar nouă să ne facem complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliți prin violență și insulte apărătorii noștri să se depărteze. S'a agitat prin presă opinia publică maghiară, reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră și a întregului popor român. Am fost violentați aici și am fost terorizați totdeauna, cum suntem terorizați în toate de când am denunțat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi vorba aici de judecată, de apărare în înțelesul juridic? Nu! Faceți ce voiți. Nevinovați suntem, dar D-Voastră sunteți stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care în această cauză este conștiința națională a poporului român. Nu sunteți D-Voastră competenți să ne judecați, ci este un alt tribunal, mai mare, mai luminat, și desigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult și mai aspru decât v'a osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranță, printr'un fanaticism de rasă fără seamăn în Europa, osândindu-ne, veți isbuti numai, ca să dovediți lumii, că Maghiarii sunt o notă discordantă în concertul civilizațiunei. Declar prin urmare, în numele meu și al colegilor mei acuzați, că pentru cuvintele arătate nu ne putem apăra».

Această declarație, a făcut ocolul presei europene, fiind apreciată în termeni elogiosi de întreaga opinie publică civilizată din Apus.

La redactarea ei a lucrat un comitet compus din: Dr. Aurel Mureșianu, Dr. Iuliu Coroianu, Dr. Amos Frâncu, Dr. Aurel Isac și Ionaș Grădișteanu.

În ziua de 25 Mai 1894 la orele patru și jumătate după amiază, în prezența acuzaților și a unei mari mulțimi de Români, s'a pronunțat verdictul de condamnare al curții cu jurați din Cluj, pe baza căruia sunt condamnați:

1. Dr. Ioan Rațiu la 2 ani închisoare de stat.
2. George Pop de Băsești la 1 an închisoare de stat.
3. Dr. Vasile Lucaciu la 5 ani închisoare de stat.

4. *Demetr. Comșa la 3 ani închisoare de stat.*
5. *Dr. D. P. Barcianu la 2¹/₂ ani închisoare de stat.*
6. *Nicolau Cristea la 8 luni închisoare de stat.*
7. *Iuliu Coroianu la 2 ani și 8 luni de închisoare stat.*
8. *Patriciu Barbu la 2 luni închisoare de stat.*
9. *Dr. Teodor Mihali la 2¹/₂ ani închisoare ne stat.*
10. *Aurel Suciu la 1¹/₂ an închisoare de stat.*
11. *Mihaiu Veliciu la 2 ani închisoare de stat.*
12. *Rubin Patiția la 2¹/₂ ani închisoare de stat.*
13. *Gerasim Domide la 2¹/₂ ani închisoare de stat, și*
14. *Dionisie Roman la 8 luni închisoare de stat.*

Acuzatul *Septimiu Albini*, neputând lua parte la ultimele debateri, fiind bolnav, a fost condamnat, ceva mai târziu, *la 2 ani și 6 luni temniță de stat.*

Acuzații au mai fost obligați să plătească toate cheltuielile de judecată și să publice sentința de condamnare, pe cheltuiala lor, în mai multe ziare românești și ungurești.

În contra sentinței de condamnare, acuzații au declarat recurs, dar după cum era de prevăzut, recursul a fost respins de Curie.

La sfârșitul lunii Iulie 1894 memorandiștii condamnați au fost duși sub escortă la Cluj, iar de acolo au fost trimiși la închisorile dela Seghedin și Vaț, pentru executarea pedepselor.

În închisoarea dela Seghedin au fost întemnițați: Dr. Ioan Rațiu, Dr. Vasile Lucaciu și Iuliu Coroianu, iar toți ceilalți în închisoarea dela Vaț.

Atât în timpul debaterilor procesului, cât și după condamnarea membrilor comitetului, Românii de pretutindeni s'au manifestat printr'un atașament impresionant față de memorandiști și prin proteste energice contra justiției opresoare maghiare.

„Debaterile dela Cluj stăpâneau gândurile tuturor Românilor de dincoace și de dincolo de Carpați, după cum atenția întregii lumi era îndreptată spre același centru, unde o concepție politică medievală își înalță pâlpăirile agonice“³⁹⁾.

În România au avut loc numeroase meetinguri de protestare contra împilării unui neam întreg.

Academia Română, înfierând justiția și politica maghiară, a trimis la 1 Iunie 1894, o adresă tuturor universităților și oameni-

39) Dr. Vasile Gionea : Ecoul Memorandului în școlile secundare, pg. 12 (în manuscris).

lor de știință din străinătate, cerându-le să sprijine cauza dreaptă a Românilor ardeleni.

Presa străină aprobând în unanimitate atitudinea Românilor, a condamnat aspru justiția maghiară și pe guvernul ungar.

În fața miilor de proteste, venite de pretutindeni, guvernul maghiar spre a ameliora atmosfera defavorabilă ce se creiase Ungariei, a chemat la o constătuire confidențială, la Budapesta, pe toți arhierii bisericilor române, promițându-le îndreptarea regimului îndurat de Români, în schimb a cerut ca arhierii să trimită pastorale, prin care să liniștească poporul și să-l îndemne la supunere față de legi și autorități.

Arhierii români au răspuns că vor comunica hotărîrea lor guvernului maghiar, numai după ce se vor consulta între ei.

Intorși în Ardeal, în urma consultării avute, arhierii români au comunicat guvernului maghiar că: *„nu se pot angaja să dea pastorale, pentrucă întreaga opinie publică românească s'ar ridica ca o valbură în contra lor“*.

Atunci, președintele guvernului maghiar Wekerle a răspuns: *„bine, atunci va face guvernul singur aceea ce va afla de necesar pentru liniștirea spiritelor“*.

Și guvernul maghiar a luat toate măsurile necesare pentru a duce la capăt funesta sa promisiune.

„La sate s'a început o goană sălbatică contra tuturor celor ce au fost la Cluj. Notari, juzi și alți slujbași comunați, au fost pur și simplu destituiți și amendați de solgăbirae, calificându-se ca trădare de patrie adesiunea lor către luptătorii cauzei române. Perchezițiunile domiciliare se făceau cu sutele și cu un aparat de par'că în adevăr s'ar fi descoperit vreo conspirație, par'că am fi trăit în plin regim de teroare. Jandarmii au pătruns noaptea în casele pașinșilor români, răscolind totul, fără a păstra fie măcar și numai cele mai elementare forme de legi, ci trecând peste considerațiunile umanitare, dela care încolo începe brutalitatea. Agenții siguranței publice au mers până acolo, că din simplă bănuială un venerabil preot român a fost dus drum lung și oboșitor între baionete, l-au maltratat ca pe un ucigaș, ceea ce silite s'au văzut să constate chiar și autoritățile superioare. Nu s'a cruțat nici altarul sfânt, ci jandarmii au pătruns chiar și în locașul dumnezeesc, nelăsând pe Români în pace nici chiar să-și înalțe ruga fierbinte către cer. Subofițerii de jandarmi s'au pus să controleze pe preoți și în biserici, au oprit adunări învățătoarești și preotești. Peste tot,

drepturi înscrise nouă în constituția statului au fost ignorate, călcate în picioare, cu un cinism revoltător⁴⁰).

Impotriva dreptății unui neam, civilizația maghiară opunea forța brutală a balonetei. Iar pentru a distruge solidaritatea constituită organic a neamului românesc din Transilvania și Ungaria, guvernul maghiar a hotărât disolvarea partidului național român.

Dar nici zidurile reci ale temnițelor maghiare, nici persecuțiunile de tot felul, n'au putut sdruncina hotărîrea fermă a poporului român de a continua lupta, pentru afirmarea drepturilor sale istorice.

În ziua de 16 Septembrie 1895, în urma intervenției regelui Carol I al României pe lângă împărat, memorandiștii, câți mai erau în închisoare, au fost grațiați.

Justiția maghiară însă își spusese cuvântul său față de Români în ziua condamnării memorandiștilor, poporul maghiar își definise ființa sa prin atrocitățile comise contra neamului nostru, iar conștiința maghiară își fixase atitudinea când, prin ziarul din Budapesta „Budapesti Hirlap“ scrisese la adresa Românilor: „Ce păcat că frumoasa instituție a tragerii în țepă a adversarilor nu mai există. Chestiunea (valahă ar fi rezolvată și ar fi pentru noi un încântător spectacol să vedem capetele șefilor români pe vârf de țepă, în fâlfâiri de tricolor românesc“.

Toate acestea nu erau decât încercările agonice ale unui neam, care în preajma prăbușirii sale, căuta prin toate mijloacele să-și mențină dominația politică, de tristă amintire, asupra unui teritoriu ce nu-i aparținea.

Prin procesul Memorandului, Ungurii au voit să înăbușe vocea poporului român. Dar această voce n'a răsunat niciodată mai răspicat în istorie, ca în acest proces și în epoca ce a urmat.

Ungurii câștigaseră procesul în fața propriei lor justiții, dar îl pierduseră definitiv în fața istoriei.

Procurorul Ieszenszky Sándor întuise acest adevăr, când spunea unuia dintre memorandiștii condamnați: „D-Voastră sunteți osândiți, dar pentru aceea procesul noi (Ungurii) l-am pierdut“.

Și avea dreptate, căci mișcarea memorandistă a însemnat o etapă în lupta pentru desrobire, a însemnat Ajunul Anului Nou ce avea să înceapă în Alba-Iulia anulului 1918.

40) T. V. Păcățian: o. c. pg. 727—728.